

Az 1841. évi vármegyei vegyes házassági tiltakozási mozgalom erdélyi dokumentumai¹

Nemes István

„Erdélynek három nemzete, négy vallása és így hét főbúne van” – mondotta 1841-ben egy öreg erdélyi vármegyei képviselő az egyik erdélyi törvényhatóság marchális gyűlésén. Valóban, a vegyes házasságok miatt Erdélyben 1841-ben kirobbant országos vita azon sérelmi kérdések közé tartozott, amelyeket a haladási kérdéseket sürgető liberális erdélyi rendek a sérelmi politizálás körébe utaltak még az 1837-38-as országgyűlés során.² Ám a sérelmi kérdések tekintetében már teljesen más volt a rendek álláspontja, mint a megelőző évtizedben. A Kolozs vármegyei politikus, Kovács Lajos a *Pesti Hírlap Értekező* c. rovatának hasábjain 1841. szeptember 11-én azt fejtegette, hogy annak ellenére, hogy Erdélynek halaszthatatlan ügye az úrbér és az unió rendezése, évek óta mégis a vallásügy és a választások kötötték le a vármegyék figyelmét.³ 1841 elején már-már úgy tűnt, hogy a lakói által a vallásszabadság hazájának tartott Nagyfejedelemség elkerüli a vegyes házasságok kérdésében Magyarországon dúló heves vitát. Ám a helyzet másképp alakult: 1841. április 20-án Kovács Miklós püspök kiadta főpásztori levelét, amely olajat öntött a tűzre.

Az előzmények

Az 1837–38. évi erdélyi diétának vallásügyi szempontból két lényeges fejleménye volt. A nagyszebeni „csendes” országgyűlésen a rendek megválasztották az 1811 óta sérelmes módon, rendeleti úton betöltött kormányiszéki tisztviselői állásokat. Bécs azonban a választásokat egyszerű jelölésként kezelte és meglehetősen szabadon válogatott a felküldött nevek közül, megsértve ezzel a szavazattöbbség elvét, összekeverve az állásokat és áthágva a vallási egyenlőség elvét, amely az erdélyi rendi alkotmányban a felekezetek politikai egyenlőségét is jelentette. Az udvar ráadásul – egy 1791-től hevesen vitatott hagyományt követve – a katolikus püspököket kinevezte kormányiszéki tanácsossá. A választási sérelmek miatti viták fő témája az utóbbi kormányzati gesztus volt.⁴ Ám ugyanezen az országgyűlésen érkezett még egy elkésett levél is: az udvar visszautasította azon 1811-ben alkotott törvényjavaslatok szentesítését, amelyekkel az erdélyi rendek a hatheti oktatást, a vegyes házasságok megkötését és a vegyes házassági

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² Vö.: Az Erdélyi Ev. Reformátusok Fő Egyházi Tanácsok úttyán a Karok és Rendek eleibe terjesztik némely sérelmeiket orvoslás eszközlése végett, XCVII. ülés irományi, 72. szám alatt. In: Az Erdélyi Nagy Fejedelemség 1837-ik esztendőben május 26-kára Nagyszeben szabad királyi városba hirdetett Országgyűlésének irománykönyve. Nagyszeben, 1837. (továbbiakban: Országgyűlési irományok, 1837.) 172-194. p. Ld. még: Az Augustanum Fő Consistorium kérelme. CV. ülés irományi 79. szám alatt. In: Uo. 212-214. p.; ill. Az Erdélyi Unitária valláson lévők kérése. CXXVII. ülés irományi, 106. szám alatt. In: Uo. 265-266. p.

³ Vö. KOVÁCS LAJOS: [Cím nélk.] In: *Pesti Hírlap*, 1841. szeptember 11. 619. p.

⁴ Vö. NEMES ISTVÁN: A vallásügyi kérdés az erdélyi politikai életben a reformkorban. In: *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 2013. 1. sz. 39-70. p.

válásokat kívánták az erdélyi vallásügyi törvények szellemében rendezni.⁵ Az erdélyi rendek úgy döntöttek, hogy nem tesznek eleget a császár kérésének, aki új, az erdélyi vallási szabályzásnak megfelelőbb törvények alkotását kérte tőlük, hanem sérelemként kezelik a vallásügyi problematikát.⁶ A protestáns felekezetek benyújtották kérelmeiket a sérelmek orvoslására, az országgyűlés pedig átadta ezeket a rendszeres bizottságnak, amely a sérelmek tételes kidolgozásával foglalkozott.⁷ A testület ki is dolgozta azt az operátumot, amely 1842-ben a vallásügyi sérelmek országgyűlési tárgyalásának alapja lett.⁸ A bizottsági munkálat - főként a reformátusok által megfogalmazott irat alapján - a vegyes házasságok kapcsán értelemszerűen még csak a két házasságkötés és válás kapcsán alkotott törvényjavaslat problematikájával foglalkozott.

Am hamarosan ehhez a kérdéshez új csatlakozott: a reverzálisok és az áldásmegtagadás bevezetése az erdélyi egyházmegyében. Magyarországon a püspöki kar 1840 tavaszán döntött a reverzálisok és passzív asszisztencia egységes bevezetéséről, miután az országgyűlés új törvényjavaslatot dolgozott ki. A vita háttérében az állt, hogy Scitovszky János rozsnyói és Lajcsák Ferenc nagyváradai püspök egyházmegyéjük területén lényegében bevezették a reverzálisokat. Az elhúzódó vita végül a felső és alsó táblák megegyezésével ért véget. A törvényjavaslat kimondta, hogy a reverzálisok a jövőben érvénytelenek lesznek, a vegyes házasságokat a vőlegény lelkésze előtt kell megkötni, a gyermekeknek atyjuk vallását kell követniük és a vegyes házasságok áldás nélkül is érvényesek.⁹

A püspöki kar az országgyűlés berekesztése után Pozsonyban összeült és úgy döntött, hogy országszerte egységes rendszer szerint bevezeti a reverzálisokat, azokat a házaspárokat pedig, amelyek nem akarják gyerekeiket a katolikus hitben felnevelni, passzív asszisztenciával kell összeadni. Az erdélyi püspök, Kovács Miklós, noha az országgyűlés alkalmából tiszteletét tette Pozsonyban, nem volt ott a konferencián. A primás 1840. június 16-án megküldte neki a magyar püspöki kar döntését, a konferencia jegyzőkönyvét¹⁰ és az esztergomi egyházmegyében kiadott körlevelet, valamint

⁵ Vö. 1091/1837 sz. királyi leirat. L. ülés irományi, 32. szám alatt. In: Országgyűlési irományok, 1837. 82. p.

⁶ Vö.: Beszédek tára záradékkal az 1837 évi országgyűlési jegyzőkönyvhez. Nagyszeben, 1837. 1000-1001. p.

⁷ Vö.: Az Erdélyi Ev. Reformátusok Fő Egyházi Tanácsok Úttján a Karok és Rendek eleibe terjesztik némely sérelmeiket orvoslás eszközlése végett, 72. szám alatt. In: Az Erdélyi Nagy Fejedelemség 1837-ik esztendőben május 26-kára Nagyszeben szabad királyi városba hírdetett Országgyűlésének irománykönyve. 172-194. p. A lutheránusok sérelmei: Az Augustanum fő Consistorium kéreménye, 79. szám alatt. In: Uo., 212-215. p. Az unitáriusok sérelmei: Az Erdélyi Unitaria valláson lévő közönség kérése, 106. szám alatt. In: Uo., 260-266. p.

⁸ Vö. A bíráló biztosságnak vallási sérelmek tárgyában a KK és RR eleibe beadott munkálata, 60. szám alatt. In: Az Erdélyi Nagy Fejedelemség 1841-ik esztendőben november 16-ára Kolozsvár szabad királyi városba hírdetett Országgyűlésének irománykönyve. Kolozsvártt, 1841. 140-160. p.

⁹ Vö.: MESZLÉNYI ANTAL: A jozefinizmus kora Magyarországon. Bp., 1934. 384-403. p.

¹⁰ Vö.: Protocollum conferentiae, apud Celsissimum ac Reverendissimum Dominum Principem Primatem die 14a Maii 1840 per infrascriptos episcopos celebratae... -

azt a folyamodványt, amelyet a püspöki kar képviselésével megbízott Lonovics József csanádi püspök magával vitt Rómába, a pápához. Az irat külön tárgyalta Erdély helyzetét: a pápát tájékoztatták a Nagyfejedelemség különleges jogállásáról és viszonyairól, és kérték a rendelkezés kiterjesztését a nagyfejedelemségre is. Kopácsy József azonban óvatos volt Erdéllyel: tudta, hogy a jogi környezet és a vallási összetétel más a Nagyfejedelemségben, mint Magyarországon, épp ezért meg is írta a püspöknek, hogy körlevelét csak tájékoztató jelleggel küldte meg, Erdélyben más intézkedésekre van szükség.¹¹

A protestáns többség, valamint a hajdani – kortársak által nemzetinek nevezett – fejedelemség törvényei valóban más helyzetet teremtettek Erdélyben, mint Magyarországon. Már II. József tolerancia-rendeletének vegyes házasságokra vonatkozó része is másképp szólt. Az 1791. évi 57. tc. a tolerancia-rendelet ezen előírását kodifikálta: a vegyes házasságból születő gyerekek nemük szerint kövessék szüleik vallását, a lányok az anyjuk, a fiúk az atyjuk hitében nevelkedjenek. Az ezzel ellentétes szerződések pedig semmisek.¹² Ráadásul ott volt a reverzálisok és áldás-megtagadás Achilles-sarka: Erdélyben nem cikkelyezték be azt, hogy a katolikus-protestáns vegyes házasságok csak katolikus pap előtt köthetők meg. Egy 1792. évi császári rendelet szabályozta a kérdést, titkosnak, tehát egyházjogilag érvénytelennek nyilvánítva a katolikusok protestáns lelkész előtt megkötött frigyeit.¹³ A II. József alatt kiadott törvénysértő rendeletektől megcsömörlött erdélyi rendek e döntést már megszületésekor elutasították, és 1811-ben törvényalkotás útján a már említett sikertelen kísérletet is tették a megváltoztatására.¹⁴ Az 1811 és 1834 között eltelt újabb rendeleti kormányzási időszak és az említett jogszabály szentesítésének 1837. évi visszautasítása még erőteljesebbé tette a tiltakozást Erdélyben, az országgyűlésen

Csatolmány Kopácsy József primás 1840. június 16-án Kovács Miklóhoz intézett leveléhez. – Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (továbbiakban: GYFL.) Püspöki Iratok (továbbiakban: PI.) 1055/1840. sz. I.1/a. 354. dob.

¹¹ Kopácsy József primás levele Kovács Miklós püspökhöz a magyar püspöki kar vegyes házasságok tárgyában hozott döntéseiről. Pozsony, 1840. június 16. – GYFL. PI. 1055/1840 sz. I.1/a. 354. dob.

¹² Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 1793-dik esztendőben Kis Aszszony Havának 20-dik napjára szabad királyi városban Kolosvárra hirdettetett és több következő napokban tartatott közönséges gyűléseikben lett végzéseknél és foglalatosságoknak jegyző könyve. Kolosvárratt, é.n. 89. p.

¹³ Vö.: Statuta almae dioecesis Transilvanicae. Anno 1822 die 17-ma Aprilis in Synodo Dioecesis publica et Concordibus votis approbata. Claudiopoli, é.n. [1822], Pars II. Sectio V. Art. 18. 133. p.

¹⁴ Vö. De modalitate copulationis in mixtis matrimoniis observanda. 93. sz. törvényjavaslat. In: Az Erdélyi Nagy Fejedelemség MDCCCIXdik Esztendőről MDCCCXdikre által nyújtott és Sz. Jakab Havának 9dik napjától fogva Kolosvár városában folytatva tartatott országos gyűlésének jegyző könyve. Kolosváronn, 1811. (továbbiakban: Ogy.jkv. 1811.) 989. p. A törvényjavaslat szövege magyarul: „A vegyes házasságok megkötése bármely házastendő személy saját vallású plébánosa által, és mindenkinek vallása saját szertartása szerint vitessen keresztül.”

1842-ben a rendek sérelemként kezelték a kérdést, követelve, hogy a király orvosolja azt.¹⁵

Az erdélyi püspök közvetlen felettese, Klobusiczky Péter kalocsai érsek is tisztában volt az erdélyi és magyar jog különbségével. Kovács Miklósnak írott levelében ezért azt javasolta, hogy a nem katolikus fél tegyen esküt a különböző nemű gyerekek katolikus nevelésére, mégpedig szóban.¹⁶

Végül ez a forma vált püspöki rendelkezéssé, de csak majd tíz hónapos késéssel. A püspöknek ugyanis komoly kételyei voltak az intézkedések bevezetésével kapcsolatban, olyannyira, hogy 1840 szeptemberében a konzisztóriumot is összehívta, hogy tanácsot kérjen a reverzálisok és passzív asszisztencia életbe léptetésének mikéntjéről. A testület sok tagja vitatta a reverzálisok bevezetésének bölcs és hasznos voltát, valamint erkölcsi és teológiai helyénvalóságát is. A nagyprépost és több teológiai tanár is írásban tanácsolta el a püspököt a reverzálisok bevezetésétől, ami felért a nyílt szembeszegüléssel.¹⁷

A robbanékony egyházon belüli és kívüli hangulatot érzékelve Kovács Miklós püspök tájékozódott és kivárt. A konzisztóriumot figyelmeztette ugyan, hogy nem a miértről, hanem a hogyanról érdeklődött náluk, és nem szavazást, hanem tanácsot kért,¹⁸ ám mégis, 1840. szeptember 17-től 1841. április 21-ig várt a körlevél kiadásával. Pedig nagy nyomás nehezedett rá a magyar püspöki kar részéről.

A helyzet tovább súlyosbodott, amikor egy 1841. február 10-én a *Pesti Hírlap*ban „Z” álnéven egy erdélyi szerző cikkezett arról, hogy a püspök vegyes házasságot áldott meg Kolozsváron – reverzális nélkül.¹⁹ Maga a prímás küldte el a cikk kéziratos másolatát Kovács Miklósnak és rákérde-

¹⁵ Vö. NEMES ISTVÁN: Reverzális-instrukció és vita a vegyes házasságokról az 1841-42. évi erdélyi diétán. In: *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 2011. 2. sz. (továbbiakban: NEMES, 2011.) 249. p.

¹⁶ Vö. Klobusiczky Péter válaszlevele Kovács Miklóshoz a reverzálisok ügyében. Kalocsa, 1840. augusztus 3. – GYFL. PI. 1055/1840 sz. I.1/a. 354. dob. (Ad 1142/1840 kalocsai érsekségi sz.a.) A javaslat szövege: „Credo equidem quod in Transylvania ob praecitatum Legem cautio oportuna per summos Pontifices requisita, de educandis utriusque sexus prolibus in Catholica Religione, vix aliter haberi possit, quam forsitan, si pars Acatolica coram Parocho, et duobus disinteressatis testibus, aut ipso Consistorio, se iurata fide ad id obligaret (neque enim existime hanc libertatem cuiquam in Transylvania ademptam esse) nihilominus etiamsi nulla plane supereretur sufficiens, et tuta ad requisitum scopum cautis, prout non supperebat in Borussia: inde e tamen benedictio sacerdotalis sit impertienda, et genuina per universam Ecclesiam recepta praxis etiam ibidem sit adoptanda, et restabilienda, sicque Decreto Capituli Ecclesiae, cui omnes veram obedientiam spopondimus, vovimus, ac juravimus, sit satisfaciendum.”

¹⁷ Vö. NEMES ISTVÁN: Az 1841-es „reverzális”-körlevél – belülről. In: *Acta Periodica. Válság és növekedés – 20 éves az Edutus Főiskola. Tatabánya, 2012.* 446-455. p.

¹⁸ Vö. Kovács Miklós beszéde a Gyulafehérvári Egyházmegyei Konzisztórium 1840. szeptember 10-én tartott értekezletén. (Kovács Miklós saját kézírásával és a következő datálással: „ACarolinae 10a Sept 84o in Consistorio in Residentia Celebrato.”) – GYFL. PI. 1055/1840 sz. I.1/a. 354. dob.

¹⁹ Z.: Vegyes házasság Erdélyben. In: *Pesti Hírlap*, 1841. február 10. 91–92. p.

zett, hogy mi is a helyzet a vegyes házasságokkal Erdélyben.²⁰ Az eset nagy megütközést keltett a magyar püspöki karban, amit a kalocsai érsek ki is fejezett 1841. április 13-i levelében, rámutatva arra, hogy a hír gúnyolódást váltott ki a magyar politikai körökben. A vármegyei gyűléseken azt hangoztatták az egyház ellenségei – írta –, hogy Kovács Miklós, anélkül, hogy megszűnt volna katolikus püspöknek lenni, nem ért egyet a magyar vegyes házassági gyakorlattal, mi több, meg is áldja azokat akkor is, ha nem áll rendelkezésre reverzális.²¹ Az csak a püspök 1841. április 25-i leveléből derült ki, hogy az eset nem a „minap” volt, ahogyan „Z” írta, hanem 1840. augusztus 19-én történt, amikor Magyarországon még csendesebb volt a vármegyei vita a vegyes házasságokról, a püspök nem tudott semmit az ottani helyzetről, és a konzisztóriumot sem hívta össze tanácskozássra a dologban. Egyébként a házasság megáldása jóhiszemű volt, és a rokonok sürgetésére történt. Kérte az érseket, hogy a többi püspöknek is adja tudtára ezt.²²

Ám a hír terjedt, és a helyzet súlyosbodott, a püspök pedig felsőbb utasításra – névlegesen –, a pápa vagy a császár rendelkezésére várt, azonban egyik sem érkezett meg.²³ Jött helyette egy levél a nunciustól, amelyet Kovács Miklós minden igyekezete ellenére sem tudott elkerülni. A pápai követ rosszállását fejezte ki amiatt, hogy már az augsburgi *Allgemeine Zeitung* is Erdélyről cikkezik, ahol állítólag a püspök körlevélben utasította papjait a honi törvények betartására. Noha Kovács Miklós cáfolatot küldött a német hírlapnak, és előzetesen már igyekezett tisztázódni az esztergomi és kalocsai érseknél, s meg is kérte őket, hogy a nunciustól is járjanak közben, ha a fülébe jutna a sajtóbotrány, Altieri keményen megdorgálta a főpásztort, tettei bátor vállalására intette, és tudatta vele, hogy a pápát is tájékoztatta az ügyről. Nem maradt tehát több mozgástere, így Kovács Miklós kiadta reverzális instrukcióit, amit az imént idézett levélhez csatolva a kalocsai érseknek és hercegprímásnak is megküldött.

A lelkipásztori levél rendelkezései a kalocsai érsek által sugallt szelvényekben fogantak, azonban sokkal tágabb lehetőségeket biztosító megfogalmazásban: szó sincs benne arról, hogy a protestáns fél tegyen esküt, hanem a püspök azt rendelte el, hogy a papok „a házastársak magánakaratától” érdeklődjenek, és ne követeljenek reverzális levelet, mivel az amúgy is érvénytelen.²⁴ Amennyiben a katolikus gyerekek nevelése nincs biztosítva, írta a püspök, nem szabad megáldani a vegyes házasságot, hanem csak tudomásul venni és anyakönyvelni. A híveket fel kellett világosítani arról, hogy az így megkötött házasságok érvényesek, a belőlük szüle-

²⁰ Vö. Kopácsy József levele Kovács Miklóshoz a Pesti hírlapban 1841. február 10-én megjelent cikk ügyében. Buda, 1841. február 14. – GYFL. PI. sz. n. I.1/a. 355. dob.

²¹ Klobusiczky Péter kalocsai érsek levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz a vegyes házasságok kérdésében. Kalocsa, 1841. április 13. – GYFL. PI. sz. n. I.1/a. 355. dob.

²² Kovács Miklós levele Klobusiczky Péterhez a vegyes házasságok ügyében, Gyulafehérvár, 1841. április 25. – GYFL. PI. sz. n. I.1/a. 355. dob.

²³ Uo.

²⁴ Vö. Kovács Miklós: *Litterae pastorales in negotio mixtorum matrimoniorum.* – GYFL. PI. I.1/a. 555/1841. 355. dob. 7. p.

tendő gyermekek pedig törvényesek. A papságnak meghagyta, hogy a nehezebb eseteket jelentsék a püspökségen.²⁵

Egy hónap csend után a várt vihar el is kezdődött Küküllőben.

A vármegyék reakciója

A vegyes házasságokkal kapcsolatos rendelkezésünkre álló vármegyei anyagot három forrásból gyűjtöttük. Az első és legfontosabb forrást a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Püspöki Iratainak 355., 356., 357. dobozai képezik. Itt megtaláltuk azokat a vármegyei jegyzőkönyveket, feliratokat és leveleket, amelyeket a Gubernium küldött át véleményezés végett Kovács Miklós püspöknek. Az iratcsomag három törvényhatóság vonatkozó dokumentumainak másolatait tartalmazza. Jelentőségük abban rejlik, hogy a püspök ezekre tette meg észrevételeit, amely aztán a vármegyei kérelmekkel együtt anyagául szolgált a Bécsbe felküldendő guberniumi ajánlásnak. Második csoportunk a Kolozsvári Állami Levéltárban talált két vármegyei jegyzőkönyv, amelyek későn keletkeztek ahhoz, hogy befolyásuk lehetett volna az ügy menetére. Harmadik forrásunk a *Pesti Hírlap*, amelyben több tudósítás is megjelent az erdélyi vegyes házassági ügyről erdélyi szerzők tollából.

A körlevél megjelenéséről először Küküllő vármegyében szereztek tudomást. Az eseményt bejelentő gróf Haller Lajos beszéde nyitotta meg a vitát. A beszéd nyitányaként a szónok a magyarországi példát hozta fel, és azt mondta: eddig volt ok azt hinni, hogy Erdélyben nem fog megisméltódní, ami Magyarországon történt, hisz az erdélyi törvények még a legsötétebb századokban is szilárd alapokra helyezték a vallásszabadságot a vallási túlbuzgósággal szemben. Az általa idézett artikulusok azonban – az 1791. évi 53. tc-et²⁶ kivéve, amely a négy bevett vallás jogegyenlőségét rögzítette – mind elhibáztak voltak²⁷ a vallási túlbuzgósággal szemben. Annál is inkább ok volt hinni ezt, mert maga a püspök is megáldott egy vegyes házasságot, mégpedig a törvényes szokás szerint, ezzel jelét adva törvénytiszteletének.²⁸ De sajnos konkrét esetekből kellett megtudni, hogy ez már nem így van. Haller két kolozsvári esetről is tudott, amikor megsértették a

²⁵ Uo. 8–12. p.

²⁶ Vö.: Magyar törvénytár. 1540–1848. évi erdélyi törvények. Szerk.: Márkus Dezső. Bp., 1900. (továbbiakban: MTT. Erdélyi törvények, 1900.) 543. p.

²⁷ A *Tripartitum* I. 1. 2. arról szól, hogy a törvénykönyv első részében a személyeket illető jogot fejtí ki a szerző: a nemesség privilégiumait, javainak és jogainak szerzését, igazgatását, felosztását stb. A *Tripartitum* II. 1. 1. pedig azt fejtegeti, hogy a szerzőnek, mielőtt a törvénykönyv következő részének tényleges tartalmát előadná, előre kell bocsátania, honnan származik a magyar szokásjog. Vö.: WERBŐCZI, STEPHANUS: Opus Tripartitum Juris Consuetudinarii ejusdem Regni. In: Corpus Juris Hungarici seu Decretum Generale Inclyti Regni Hungariae, Partiumque eidem Annexarum in Duos Tomos Distinctum. Tomus Primus. Tyrnaviae, 1751. 7. ill. 53. p. Téves a *Diploma Leopoldinum*ra való hivatkozás is, ugyanis a Lipót-féle hitlevél 2. pontja, amelyre a szónok hivatkozik, a szerzett javadalmak és jogok garantálását mondja ki, az 1. pont foglalkozik a vallásszabadság garantálásával. Vö. MTT. Erdélyi törvények, 1900. 69–70. p.

²⁸ Itt világos utalás történt a fentebb már említett, *Pesti Hírlap*ban 1841. február 10-én megjelent írásra.

törvényt. Külön kiemelte, hogy az ország fővárosában történtek ezek. Ám Küküllő megyében is kihirdették az 1791. évi 57. tc-t sértő egyházi körlevelet. Márpedig az unionális eskü,²⁹ melyben a négy vallás egyenlő jogainak megtartására is esküsznek az állampolgárok és testületek, kötelességgé teszi, hogy a gyűlés tagjai mindent elkövessenek, hogy legalább az egyes békét zavaró tetteket elkerüljék. Haller úgy fogalmazott, hogy nem akarja, hogy az engedékenység miatt a reverzális gyakorlattá válhassék, és később új törvényhozás útján kelljen még veszélyesebb orvosságot találni rá. Erdély törvényei e tekintetben eléggé szilárdak, úgy újabbakra nincs szükség. Ezért javasolta a királyi kormányzék megkeresését az ügyben. A kormányzékot fel kell szólítani, hogy szorítsa rá a püspököt és a káptalant a hazai törvények betartására és betartatására. Haller kötelességének tartotta feltételezni, hogy a Küküllő megyei katolikus papság „egy ilyen merényletchez segédkezet nyújtani irtózni fog.” Ám mégis kérte a rendeket, szólítsák fel a papságot, hogy nyugtassa meg a megye rendjeit e tekintetben, és figyelmeztessék őket a következményekre, ha mégis törvényszegést követnének el. Javasolta azt is, hogy Küküllő szólítsa fel Kolozs vármegyét, hogy az előfordult esetekről és intézkedéseikről tudósítást küldjenek a megye rendjeihez.³⁰

A küküllői törvényhatóság a gróf által fogalmazottak szellemében határozott. A Guberniumot felkérték, hogy szólítsa fel a püspököt és a gyulafehérvári káptalant a törvények betartására és papsággal való betartatására. A közgyűlés elrendelte egy körlevél kibocsátását, amelyben a megye rendjei minden más törvényhatóságot nézeteik pártolására kérnek fel. A harmadik határozat a megyei katolikus papság felszólítását irányozta elő: tartózkodjanak a törvénysértéstől és értesítsék a megyét, ha körükben valamilyen törvénysértés adódna elő, illetve ha valami újat tudnának meg a dologról.³¹

A Guberniumhoz intézett kérelem a vallásbéke fontosságának méltatásával kezdődött, amelyet az erdélyi elődök is átláttak, és amelynek ékes bizonyítékai Erdély három évszázados vallásügyi törvényei. Ám ezen, több évszázada divatozó rendet újabban megsértették, mégpedig Kolozsvárott, két esetben is, azzal fenyegetve, hogy elszakítják a „hazánkba századokon keresztül divatozott vallásbéli nem csak kölcsönös türelem, hanem atyafiságos forró szeretet édes lántzait.” A megye ismertette a kormányzékkel az általa hozott intézkedéseket, és a fent jelzett értelemben kérelmezte a püspök és káptalan felszólítását az 1791. évi 57. tc. betartására, illetve nézetei pártolására.³²

A papság felszólítása a főesperesen keresztül történt. A levélben a megye figyelmeztette Lokodi Ignác szőkefalvi plébános-főesperest, hogy a megye minden lehető törvényes eszközt igénybe fog venni a vallási türelem felborítását célzó cselekedetekkel szemben. A főesperest értesítették a vármegyei intézkedésekről és arról, hogy aki megsértené az 1791. évi 57.

²⁹ Erdély állampolgári és hivatali esküje. Vö. MTT. Erdélyi törvények, 1900. 489–491. p.

³⁰ Vö.: A Nemes Küküllő vármegyében 1841^{iki} Majus 24. 25. 26. és 27^{ik} napján tartott közgyűlési Jegyző Könyv 39^{ik} pontja szorol szora. – GYFL. PI. 999/1841. I.1/a. 357. dob. 1–4. p.

³¹ Uo., 5–6. p.

³² Vö.: Küküllő vármegye kérelme a királyi főkormányzékhoz a vegyes házasságok ügyében. Dicsőszentmárton, 1841. május 26. – GYFL. PI. 999/1841. I.1/a. 357. dob.

törvénycikket, arra artikuláris büntetést fognak kiszabni. A határozatok értelmében kérték arra is, hogy írjon tudósítást a tárgyban a vármegyének.³³ Az artikuláris büntetés mibenlétét azonban homályban hagyta a jegyzőkönyv. A hűtlenség ugyanis, amivel Kolozs megye és egyes szónokok vádolták Kovács Miklóst, nota infidelitatis-t vont maga után, ami fő- és vagyonvesztéssel járt, ám vallásügyben a fővesztés megváltható volt.³⁴ A rendek ellenben túlzásnak tartották a drákói szigort, amint az 1842. évi országgyűlési tárgyalásokból is kiderült.³⁵ A *Pesti Hírlap* kükküllői tudósítója viszont azt írta, hogy 200 forint büntetés papokra alkalmazandó kiszabását tették az alispánok kötelességévé áldásmegtagadás esetén.³⁶ A jegyzőkönyvben és egyéb dokumentumokban ilyen konkrétumoknak nyoma sincs.

Lokodi átküldte a vármegye levelét Kovács Miklós püspöknek jelezve, hogy írt a vármegyének, és értesítette a rendeket arról, hogy útbaigazításért a püspökhöz fordult.³⁷ A püspök két nyelven válaszolt az esperesnek egyetlen fogalmazvány keretében. Magyarul írta le, hogyan kell válaszolni a megyei felszólításra: a papság vallási dolgokban törvény szerint csak a püspöktől függ, a tőle kapott utasítás szerint cselekszik, és csak az egyház tanítását követi. Ehhez kapcsolódott még egy áthúzott fél mondat: a legkisebb mértékben sem kívánják a hazai törvények megsértését. A továbbiakban latinul szólította fel alárendeltjét, hogy e leiratát a kerület papságával közölje és figyelmeztesse őket arra, hogy saját kezdeményezésből ne fogjanak „valamely levelezésbe,” azaz ne tegyenek eleget a megye tudósítási kérelmének.³⁸

A következő törvényhatósági gyűlés, ahol előkerült a vegyes házasságok témája, az alsó-fehéri volt. A megyei jegyzőkönyv szinte ugyanazzal a nyitánnyal indult, mint a Kükküllő vármegyei gyűlése: Erdély első volt Európában a vallási tolerancia kimondásának tekintetében, ma, a tudományok és a civilizáció haladásának korában, a vegyes házasságok tárgyában kiadott körlevél fenyegeti ezt a régi vívmányt. A közgyűlést ráadásul értesítették egy, a megyében előfordult áldásmegtagadásról is, amely Abrudbányán történt. Alsó-Fehér rendjei is megnevezték a megsértett 57. törvénycikket, majd a rosszat csírájában elfojtandó, a következő határozatokat hozták: 1. A vármegye a Gubernium közbejövételével forduljon a császárhoz, és kérje a kormányzékot, hogy lépjen közbe a császárnál a törvénysértés megszüntetése végett. 2. A vegyes házassági körlevelet, mint sérelmet, országgyűlési követutatisításba kell venni Ulászló 6. decr. 6. cikke-lye az Tripartitum II. 44. és az Approbatae Constitutiones I. 1. titulusa

³³ Vö.: Kükküllő vármegye levele Lokodi Ignác főespereshez. Dicsőszentmárton, 1841. május 26. – GYFL. PI. 755/1841. I.1/a. 357. dob.

³⁴ Vö. alább, Kolozs megye gyűlésénél.

³⁵ Vö. NEMES, 2011. 253. p.

³⁶ Vö. ERDÉLYHONI: Kükküllői gyűlésről. In: *Pesti Hírlap*, 1841. június 29. 410. p.

³⁷ Vö. Lokodi Ignác főesperes levele Kovács Miklóshoz a Kükküllő vármegyei vegyes házassági határozat ügyében. Szőkefalva, 1841. május 30. – GYFL. PI. 755/1841. I.1/a. 357. dob.

³⁸ Vö. Kovács Miklós püspök levele Lokodi Ignác főespereshez a kükküllői vegyes házassági határozatok ügyében. H.n., 1841. június 6. – GYFL. PI. 755/1841. I.1/a. 357. dob.

alapján. 3. A megyei tiszteknek kötelességévé tették, hogy jelentsék az előforduló eseteket. 4. Ugyanúgy értesítő körlevél kiküldéséről döntöttek, mint Küküllő, amelyben fel kell szólítani a megyéket, hogy tegyenek hathatós lépéseket a vegyes házassági egyházi intézkedések megakadályozására. Az alsó-zalatnai járás szolgabíróját pedig felszólították, vizsgálja ki az abrudbányai esetet.³⁹

A vármegyei gyűlésről van egy beszédünk is, amelynek másolatára nyilvánvalóan Gyulafehérváron a püspökségen írták rá a következőt: „F. S. alacson gunyjai és hazug rágalmai.” A monogramból arra következtethetünk, hogy a beszéd Gyulafehérvári Farkas Sándortól származhat, aki közismert liberális és Széchenyi István közeli ismerőse volt. A beszéd szerzője párhuzamot vont a pogány Róma és a keresztény Róma között: az előbbi a légiók, a második a kiközösítő bullák küldözgetésével hódított. Noha a pogány Róma pusztulása irtóztató volt, a keresztény Róma képviselői, a hierarchia mégsem tanult ebből, és ezt számtalan példa bizonyítja – mondotta a szónok. Az inkvizíció, a lelki javaknak népek vagyona való cserélése, a lelkiismeret és gondolkodásmód alakítása mind ezt bizonyítja. Az ember az anyaméhtől a halálig az egyház kezében volt, egész egzisztenciája gyámság alá került, s mivel senki sem volt úr saját ítélőképessége és lelkiismerete fölött, az üdvözülni vágyó emberek a klérust hatalmassá és gazdaggá tették. Az ugyan elismerésre méltó, hogy az egyház hasznára volt valaha a kultúrának, tudománynak, sőt a gazdaságnak is, ám – és itt furcsa fordulatot vett az érvelés – az egész középkor mégis azt bizonyítja, mennyire ellenfele volt a felvilágosodásnak és a kultúrának, és ezért a beszélő a pápaságot tette felelőssé, amely „a szent jegyek bűbájos hatalmának hirdetésével” és mindenféle más praktikákkal eltaposta a felvilágosodás minden magvát. F. S. ezután Jézus fenséges vallását és a római katolicizmust állította szembe egymással, Jézus vallásának vonásai közé tipikusan liberális értékeket csempészve be: az egyformaság és szabadság az igaz hit, szelídség és szeretet mellett jelentek meg retorikájában. Ám Róma zsarnokságának ideje letűnt: most nem „az Alpeseiken tuli Meridianus, hanem az ész és szabadság vallása határozza el, mi legyen az igazság.” Többé nem lesz valásüldözés, mert a szabadság magvait szórják szét. A jezsuitizmus végnapjait éli. A tudományok a régi babonákat eloszlatták már. Ám mégis úgy tűnik, folytatta, mintha a pápa, aki jól érti mindezeket, mégis az investitúra-harc idejét szeretné feltámasztani, amikor a vegyes házassági áldás megtagadást bevezeti. A szónok egyenesen addig az állításig merészkedett, hogy csak azért nem lett mindebből vallásháború, mert a király bölcs kormányja, a nemzet „világosodása” s „jelesen a törvény hatóságok azon energiájának lehet köszönni, mi szerént ezeket a világosodás, és humanitas ellenségeit korlátok közt tartani képesek.” Miután Erdély törvényei világosak a vegyes házasságok tekintetében s placetum nélkül nem lehet egyetlen pápai rendelkezést sem elfogadni és kihirdetni, a szónok csodálkozott azon, hogy hogyan tudott Kovács Miklós püspök olyan körlevelet kiadni, amely a botrányos magyarországi intézkedések szellemében fogant, s hogyan tehet-e ezt „Ő Excellenciája még a Cath. Consistoriumnak is éppen oly eszes, mint szives protestatioja ellenére.” Hogyan teheti ezt a püspök, amikor a

³⁹ Nemes Also Fejérvármegye Rengyeinek Nagy Enyeden Junius 24^{én} 1841^{be} tartatott Köz Gyülések Jegyző Könyvének Kivonattya. – GYFL. PI. 999/1841. I.1/a. 357. dob.

haladás korában mindenhol az emancipáció folyik: a rabszolgáké, izlandiaké, görögöké és egész Európáé a hierarchia alól? – tette föl a kérdést F. S. Ahogyan ugyanis az emberek nem hiszik már azt, hogy az ember az államban szabad nem lehet, s papi közvetítés nélkül nem juthat a mennybe, úgy azt sem, hogy a vegyes házassági áldás egyetlen pap kezében van, s máshonnan nem lehet megkapni. E korban, amikor az ifjúság kételkedik a dolgokban, s kezdi azt hinni, hogy Isten nemcsak mennyei, hanem földi boldogságra is teremtette az embert, s a szónok által a Szentlélekkel azonosított „szabad szellem” kiömlött a világra, nem lehet felfogni, folytatta, hogy a püspök őexcellenciája hogyan hozhatott olyan rendelkezést, amely törvénysértő, lelkiismereti kényszert okoz, felkavarja a polgári és családi békét, s a törvény a nota infidelitatis-szal bünteti.

A szónok beszéde végén kifejtette javaslatait, amelyeket a közgyűlés szinte azonos formában fogadott el: 1. Vegyék országgyűlési követutasításba a sérelem orvoslását. 2. A vármegyei tisztek figyeljék a papságot, jelentsék fel és vegyék közkereset alá az áldást megtagadókat, valamint 3. szólítsák fel azonos jellegű intézkedések hozására a többi törvényhatóságokat és sürgessék az országgyűlés összehívását.⁴⁰

A beszéd rengeteg túlzás és a szónoki hatás érdekében manipulált történeti adata ellenére nyilvánvalóan elfogadásra talált, amit eredményessége is mutatott. F. S. az egyházat nemzetek fölött álló idegen hatalomként ábrázolta, amely a nemzeti törvényeket semmibe veszi, megvetve ezzel azon vegyes házassági vitában sokszor hangoztatott érv alapjait, miszerint az egyház törvények fölött állónak képzei magát. Ugyanakkor a szerzőről az is látszik, hogy a katolikus egyház belső berkeiben tájékozott volt, hisz tudott a konzisztóriumról, ahol a papi elit egy része ellene mondott a reverzálisnak és a passzív asszisztenciának.

A *Pesti Hírlap* tudósítója beszámolt arról is, hogy az egyház álláspontját egy görög katolikus kanonok próbálta védeni nagy nemtetszést kiváltva, és öten nyilatkoztak úgy, hogy amíg a megyében konkrét eset nem áll elő, addig a dolog elejébe vágnának egy esetleges határozattal.⁴¹

Kolozs vármegye július 5-i gyűlésén reagált Küküllő tudósítására. A gyűlés elején felolvasták a küküllői levelet, majd a vármegye a „leg élénkebb részvétellel” határozott. 1. Egyenesen a királynak küldenek feliratot az ügyben, kérvén, hogy enyésztesse el a sérelmet. 2. Írjanak a három nemzet minden törvényhatóságának azonos értelemben, mint Küküllő vármegye. 3. Vegyék országgyűlési követutasításba a sérelmek orvoslását. 4. A szolgabírák tegyék közzé, hogy az áldások megtagadása mellett kötött házasságok érvényesek, a belőlük született gyermekek pedig törvényesek, és a felmerülő eseteket „szoros felelet terhe alatt jelentsék” a megyének.⁴²

Kolozs megye intézkedései hasonlítanak Zala vármegye Deák Ferenc és Csány László sugallatára hozott határozataira.⁴³ Persze, mint a magyar és

⁴⁰ F. S. beszéde az 1841. június 26-án Negyenyeden tartott Alsó-Fehér vármegyei közgyűlésen. – GYFL. PI. sz.n. I.1/a. 355. dob.

⁴¹ Vö. tudósítás Alsó-Fehér vármegye 1841. június 25-i közgyűléséről: *Pesti Hírlap*, 1841. július 21. 487–488. p.

⁴² Nemes Kolos megye f. év Julius 5^{én} a azt követett napjaiban tartatott köz gyűlése Jegyző könyve kivonata. – GYFL. PI. 999/1841. I.1/a. 357. dob. 1–2. p.

⁴³ Vö. FAZEKAS CSABA: Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban. Bp., 2008. 51. p.

erdélyi vallásüggyel kapcsolatos liberális gondolkodás hasonlóságainak vizsgálatánál szinte mindenütt, itt sem tudunk közvetlen hatásra utaló bizonyítékokat felmutatni. Ám Kossuth, Deák és Széchenyi akkoriban kibontakozó, sajtóban is tükröződő erdélyi kultusza, az érvelés és gondolkodásmód hasonlóságai arra utalnak, hogy az erdélyi liberálisok napirenden voltak a magyar politikai fejleményekkel. Ha figyelembe vesszük, hogy mekkora hatással volt alig pár hónappal korábban Magyarországon a egyes házassági ügyben például Zala vármegye körlevele, akkor nyilvánvaló, hogy tisztán a sajtón keresztül is hathatott az erdélyi vallásügy alakulására.⁴⁴ Tény az, hogy a magyar testvérhoni vita a levegőben keringett, s nem véletlen, hogy az erdélyi megyék határozatai és országgyűlési követutasításai kisebb vagy nagyobb mértékben tükrözik Magyarország liberális megyéinek határozatait, s talán csak az alkalmazható törvényes szankciók tekintetében van jelentős ingadozás Erdélyben, hisz itt a már idézett törvény olyan középkori szigorral lépett volna fel, amelyet a kortársak többsége anakronisztikusnak tartott. Egyébiránt ami a közvetlen kapcsolat bizonyíthatóságát illeti, pontosan Veszprém megye esete szemlélteti, hogyan terjedt szájról-szájra a hír a Zalában történekről még mielőtt hivatalos átírat érkezett volna. Ugyanezt feltételezhetjük Erdély megyéiről is, annál is inkább, hogy Szatmárban is Veszprémhez hasonlóan zajlottak a dolgok.⁴⁵

A Kolozs megyei rendek királyhoz intézett feliratát ugyanazon liberális retorika szerint építették fel, mint az elébb részletesen bemutatott F.S. alsó-fehéri szónok beszédét, vagy a küüllői Haller Lajos, ám a politikai retorika mellett itt már sokkal komolyabb jogászai teljesítményre is sor került. Így egy egész sor approbatális, kompilatális és novelláris cikkelyt soroltak fel álláspontjuk mellett, mint olyat, ami megnyugtatta őket, hogy Erdélyben reverzális nem fordulhat elő. Mi nem ismertetjük most itt ezeket, a túlságos részletezés elkerülése végett. Ám ki kell emelnünk, hogy a Kolozs megyei feliratban jelenik meg először az az érv, amely ellen a püspök is intenzíven védekezik, miszerint az áldás megtagadásának bevezetése olyan *in minoribus* újításnak számít, amelyet az *Approbatae Constitutiones* csak a patrónusok és magisztrátusok beleegyezésével engedélyez, és amelynek elmulasztása *nota infidelitatis*-t von maga után.⁴⁶ A felirat szerint akkor zavarta meg kettős merénylettel az „ellenséges kéz” a közrendet, amikor országgyűlés összehívását várták a királytól, „s indult elrabolni tőlünk annyi vér áldozatokkal vásárlott vallás szabadság s egyenlőség drága gyümölcsét, s azon egyedüli dicsőségünket, mire paránnyságunkban büszkén tekinthetünk a világ történet év könyveiben”, s pont akkor, amikor „testvéreileg egyesülve közös erővel indulánk eszközölni a haza közjavát, s ki potolni viharos századok naponként nyomasztott mulasztásait.” A Kolozs megyei rendek hármass sérelmet láttak az egyház intézkedéseiben: 1. Aki egy társadalom tagjaként a többiekkel egyesült, annak alá kell vetnie magát a társadalom törvényeinek. A katolikus papság, amely nemcsak az állampolgári jogokban és védelemben, hanem sok jóté-

⁴⁴ Uo. 63-79. p.

⁴⁵ Uo. 67. p.

⁴⁶ Vö. *Approbatae Constitutiones*. I.1.3. MTT. Erdélyi törvények, 1900. 10-12. p. Megjegyzendő, hogy csak az „in articulis fidei” reformálásra mondotta ki a törvénycikk az hűtlenségért járó teljes vagyonvesztést, a fej megválthatósága mellett.

teményben is részesült, mégis az ország törvényei fölé helyezte magát ezzel a cselekedetével, a társadalomtól független harmadik hatalomként lépve föl (a fejedelem s ország mellett). 2. Megsértették a vallási egyenlőséget, és pontosan a házasság esetében, melyben az ellenséges felekezetek közötti „leg hatalmasabb köz fal” összeomlik, „melly hosszú időig embert embernek ördögévé tön”. 3. A püspök megsértette a placetum jogot is, az előtt hirdetvén ki érvényesnek egy pápai rendeletet, mielőtt a fejedelem jóvá hagyta volna azt.⁴⁷

Nem elhanyagolható az, amit a kor közismert Kolozs megyei politikus, Kovács Lajos a Kolozs megyei gyűlés problematikájáról írt és tanulmányunk elején idézett tárcájában megjegyzett a vegyes házasságok problémájáról: Magyarországon csak azokat a házasságokat érintette a reverzális és az áldásmegtagadás, ahol a nő katolikus volt. Ám Erdélyben, ahol a gyermekek vallása nemek szerint oszlik el, minden házasságnál felmerült a dilemma: minek kereszteljük a gyerekeket?⁴⁸ Sokkal nagyobb felfordulás volt várható a Nagyfejedelemségben, mint Magyarországon, noha e korabeli félelmet egyelőre adataink nem látszanak igazolni.

A Gubernium az eddig leírt dokumentumokat 1841. július 5-én 6104/1841 gub. sz. alatt át is küldte a püspöknek, aki azonban csak július 30-án vette kézhez a dokumentum feliratainak tanúsága szerint. A guberniumi levél ellenben csak a Kükküllő és Kolozs panaszát említette, Alsó-Fehér vármegyéét nem. Így azt kell feltételeznünk, hogy a püspök más forrásból jutott hozzá (Gyulafehérvár a vármegye területén feküdt!), és mivel azonos témáról szólt, a levéltárban odatették a többi mellé, így esett, hogy ezeket az iratokat is a 999/1841. sz. alatt regisztrálták. A kormányzó ki jelezte, hogy milyen céllal küldték nekik a tiltakozásokat: parancsoljanak a püspöknek a törvények betartása és betartatása érdekében. És azt is, milyen céllal küldte át a kormányzó a püspöknek az iratokat: tegye meg észrevételeit a panaszokra.⁴⁹

Ám nem mindegyik vármegye tiltakozása került a Gubernium elé időben ahhoz, hogy Kovács Miklós püspökkel közöljék. A július 5-nél később tartott gyűlések, illetve az unitárius egyház külön megfogalmazott panaszai nem jutottak el a püspökhöz. Ezen közgyűlések némelyikéről levéltári, másokról sajtóforrásokból tudunk.

Felső-Fehér vármegye október 7-én tartott gyűlése az előbbi három megye reprezentációjára reagált. A három körlevél felolvasása után úgy döntött, szolgabírákkal figyelteti a felmerülő eseteket, és elrendelte a nép tájékoztatását a passzív asszisztenciával kötött vegyes házasságok érvényességéről.⁵⁰

Belső-Szolnok 1841. szeptember 14-én, gyűlése második napján a 23-25. jegyzőkönyvi számok alatt rögzítette álláspontját. A megye kijelentette,

⁴⁷ Kolozs megye felirata V. Ferdinándhoz a vegyes házasságok kérdésében: ld. 42. sz. jegyz. 4–6. p.

⁴⁸ Vö. Kovács Lajos cikke, 3. sz. jegyz.

⁴⁹ A Gubernium levele Kovács Miklós püspökhöz a vármegyék vegyes házassági panaszainak ügyében. – GYFL. PI. 999/1841. I.1/a. 357. dob.

⁵⁰ Vö. Nemes Felső Fejér Vármegye Közönséges Gyűlési Székinek Jegyző könyve. – Arhivele Naționale ale României, Sucursala Cluj, Fond 4, Comitatul Alba de Sus, Inv 12., I/14., 1841. október 7-én tartott első ülés jegyzőkönyve. 8. p.

hogy a vegyes házassági ügy „az elkeseredésig zavarba hozta” az ország békés rendjét. Emiatt a rendek továbbra is ragaszkodtak az 1791. évi 57. tc. érvényességéhez. Csodálkozásukat fejezték ki amiatt, hogy – a szerintük törvénytelenül – kormányzói tanácsos püspök ilyen törvényszegéssel szegte meg az unionális esküt, felháborítva az ország békéjét. A megye két táblabírárt bízott meg azzal, hogy a szolgabíráktól fogadják az áldást megtagadókat vádló följelentéseket. A rendek radikálisan továbbléptek a testvérmegyék intézkedéseinél, amikor kijelentették, hogy ha a katolikus papság megtagadná az áldást, a házasulandók forduljanak nyugodtan a másik vallás lelkészéhez, ugyanis – fogalmaztak egy kihúzott részben – az áldás egyedül a Mindenhatótól várható. Végül pedig a megye hitet tett azon korábbi rendelete mellett, hogy áttéréskor nem szükséges kiállni a hatheti oktatást, mivel annak nyoma az erdélyi törvényekben nincsen. A hatheti oktatást eltörlő korábbi megyei rendelet ismételt megerősítésére azért is szükség volt, mert Ioan Lemeni görög katolikus püspök feljelentett a kormányzéknel egy református lelkészt egy híve átvétele miatt, mire a Gubernium felszólította a megyét az érvényben levő rendeletek betartására.⁵¹ Egyébként nemcsak Belső-Szolnok állt így a hatheti oktatással: Közép-Szolnok is betiltotta azt 1841 februárjában, meg is kapta a felszólítást, ám az 1811-ben a hatheti oktatás minden vallásra való kiterjesztését kimondó törvényjavaslatra⁵² hivatkozva visszautasította a rendelet teljesítését. Ugyanez a megye, a küiküllői és kolozsi határozatok megismétlése mellett, hasonló módon szomszédjához, megengedte a protestáns lelkészeknek azon párok megesketését, akiknek a katolikus papság megtagadta az áldás megadását.⁵³ Közép-Szolnok 1841 októberének végén követutasításba is vette a vegyes házasságoknál passzív asszisztáló katolikus papok nota infidelitatis-szal való büntetését, és a házasságok polgári tiszt előtt való megkötésének indítványozását,⁵⁴ ami már a laicizálás felé mutatott, s amit Zilah követe, Deáky Sámuel képviselt is az országos üléseken.

A *Pesti Hírlap* tudósított arról is, hogy Udvarhelyszék a vármegyék hatására vegyes házasságok ügyében felirat mellett döntött.⁵⁵ A vármegyei gyűlések közül a Kővár vidéki döntött még a vegyes házasságok sérelemként való kezeléséről, és országgyűlési követutasításba foglalta azok orvoslását.⁵⁶

A püspök válasza a vármegyéknek

⁵¹ Vö. Comitatul Solnocul interior. Registru protocol de procese verbale luate în ședințele adunării generale a comitatului. – Román Állami Levéltár. Fond 173. Comitatul Solnocul Interior. Inv. 74., Nr. 97/1841., 1841 szeptember 14-én tartott 2. ülés. 100–102. p.

⁵² Vö. De sex Hebdomadali Instructione, quoad omnes Receptas Religiones aequaliter extendenda. In: Ogy.jkv. 1811. 988–989. p.

⁵³ Vö. SZABÓ GYÖRGY: Vegyes házasság Erdélyben. Közép Szolnok. In: *Pesti Hírlap*, 1841. szeptember 25. 650. p.

⁵⁴ Vö. Középszolnoki tisztválasztási gyűlés. In: *Pesti Hírlap*, 1841. november 6. 747. p.

⁵⁵ Vö. K. HORVÁTH JÁNOS: Udvarhelyszék gyűlése. In: *Pesti Hírlap*, 1841. augusztus 25. 571–572. p.

⁵⁶ Vö. Kővár-vidéki gyűlés. In: *Pesti Hírlap*, 1841. november 20. 783. p.

Amint már jeleztük, a Gubernium Küküllő és Kolozs megye jegyzőkönyveit véleményezés végett megküldte a püspököknek. A gyulafehérvári levéltárban Kovács Miklós válaszában két változata is fennmaradt. A terjedelmesebbik változat az eredeti, amelyet a püspökök beadott a kormányzókhoz. Ennek több másolata is megmaradt. A rövidebb kézirat a rajta szereplő felirat szerint a hosszabbik kivonata.

Mi az eredeti kézirat szövegét vesszük alapul. Ám a rövidebb összefoglaló része határolja be csak pontosabban, mi is e bonyolult és hosszú dokumentum célja: „Kivonata azon Reflexióknak melyeket a Ns Küküllő, Kolos s. é. Vármegyei Marchalisok a vegyes Házassági Ügyben a Kir. Fő Kormányhoz intézett, s onnan Eö Felsője eleibe felterjesztetni kért Rapraesentioira tettem, s september 14^{én} 841a Tisztelt Fő Kormányhoz a juliusi 6014 N^{rus} alatt költ és hozzám le küldött Decretomanak következtetésben, felelet alakbann felküldöttem” – írta rá saját kezűleg a püspökök a fogalmazvány bal felső sarkára.⁵⁷

A püspökök a bevezetőben leszögezte, hogy Küküllő vármegye közgyűlésének vádjai az általuk idézett törvények, a négy bevett vallás egyenlőségének és a katolikus hit tanításának félreértésén alapszik, amihez a „lázasztó hírlapi körülmények” is hozzájárultak.⁵⁸ A püspökök a következő oldalakon részletekbe menően összefoglalta a vármegyék vádjait. Mindezek után előadta a maga érveit és ellenérveit. Véleménye szerint a megyék meggondolatlanul és elsietve támadták meg az egyházat, és ráadásul joguk sincs vallási kérdésekbe beleszólni, mivel a szentségek kiszolgáltatása spirituális aktus, amely a közjog tartományán kívül esik. Állítását több törvénnyel is alátámasztotta.⁵⁹ Hevesen tagadta, hogy az ország törvényeinek megsértése lett volna a szándéka: ő a haza javát mindenütt és mindenben szembe előtt tartotta „mert már csak innen ki indulást fel nem tehetik vala a dolog mivoltánál emberileg ítélve, hogy oly rendelkezéseket adhassak ki, melyek által a forrón szeretett haza Törvényeit láb alá tapodtatván” a társadalom rendjének felforgatására törekedne.⁶⁰ A hitújítás vádját a püspökök azzal utasította el, hogy a bevezetett passzív asszisztencia a katolikus egyház házasságról szóló tanításának szentség-kiszolgáltatási gyakorlatra való alkalmazása, amihez joga van nemcsak az ország törvényei, hanem királyi rendelkezések szerint is.⁶¹ S hogy igazolja önmagát, körlevelének érdemi részét teljes terjedelmében bemásoltatta a válasziratba. Lelkipásztori levelel, írta, nem tett egyebet, mint a pápa iránti hűségre buzdította papjait, ami az isteni törvény és a józan emberi ész következtében is egy püspökök lelkipásztori feladata. Az erdélyi egyházban eddig eltértek az egyetemes egyház tanításától, amit a egyház elnézett, azonban világszerte egyre inkább tapasztalhatóvá vált az egyház eredeti tanításához való visszatérés, és ebből Erdély sem maradhatott ki. Az egyházban a passzív asszisztenciáról hosszú ideig megoszlottak a vélemények, emiatt Róma diszpenzáció mellett

⁵⁷ Kovács Miklós püspökök vármegyék vegyes házasságokkal kapcsolatos panaszaira adott válaszában kivonata. – GYFL. PI. sz.n. I.1/a. 355. dob.

⁵⁸ Kovács Miklós püspökök vármegyék vegyes házasságokkal kapcsolatos panaszaira adott válasza. – GYFL. PI. sz.n. I.1/a. 355. dob. 1. p.

⁵⁹ Uo., 8. p.

⁶⁰ Uo., 9. p.

⁶¹ Uo., 9–10. p.

eltúrta a vegyes házasságok e gyakorlatát egészen addig, amíg az újabb időkben a tanítás el nem dőlt. A pápa rendeletét be nem tartani már azért sem logikus, mert az nem ütközött a hazai törvényekbe. Ezek ugyanis a házasság szertartását nem szabályozzák. De nem is tehetik, mert az érvényes kánonok értelmében a püspökök hatáskörébe tartozott rendelkezni efölött.⁶²

A körlevéllel azért sem követett el törvénysértést, mert megtiltotta benne papjainak a reverzális levelek követelését: csak a házastársak magánakarata felőli érdeklődést adta parancsba. Megtiltotta az erőszakoskodást és a hívek házassági kérdésekről való oktatását is azért rendelte el, hogy megóvja őket az esetleges boldogtalan frigyek szerencsétlenségétől. Azokat a rendeleteket sem sértette meg, amelyek a házasság akadályozását tiltották, ugyanis a papságnak utasítást adott, hogy az asszisztencia megtagadása esetén világosítsák fel a házasságokat, hogy a megkötött házasság érvényes.⁶³

A Kolozs megye feliratában és jegyzőkönyvében foglalt törvények megsértésének vádját visszautasította. Nem bűnös egyikben sem. Papjai királyi rendelet alapján esketik a katolikus-protestáns vegyes házasságokat, és nincs olyan törvény, amely előírná, hogy a katolikus rendek egyetértésével kellené reformálnia külső, egyházszervezetet és liturgiát illető kérdésekben. A katolikus püspökséget helyreállító 44/1791. törvénycikk ugyanis törölte a katolikusokra vonatkozó összes korlátozó törvényt. Így a már idézett approbatális cikkely a püspök szerint nem vonatkozik a katolikus egyházra. Az 1791. évi törvényjavaslatot pedig, amely a katolikus egyház belső ügyeit a katolikus Státusra, a püspökre és a Catholica Commissióra bízta volna, a császár nem szentesítette, azaz az egyházi belügyek megmaradtak a püspök hatalmában.⁶⁴ A szentségek kiszolgáltatásának kérdése pedig olyan prerogativa, amely a püspököt illeti. Ha a császár szentesítette volna e törvényt, az megszüntette volna a katolikus egyházat, ugyanis a hierarchia alárendelése a világi rendeknek annak eltörlését jelentette volna egyben.⁶⁵ Az approbatális elv, amelyet az említett cikkelyben alkalmaztak a rendek 1791-ben, megmutatta tehát belső ellentmondásait: a katolikus egyház – szervezeténél és alkotmányánál fogva ellenállt minden olyan kísérletnek, amely belenyúlva felépítésébe protestáns mintára alakította volna át.

A vallási egyenlőség kérdésére térve a püspök szerint annak értelme az, hogy a társadalmi előmenetel és polgári jogok szempontjából senki se szenvedjen hátrányos megkülönböztetést, a vallást pedig ki-ki saját hite tanítása és egyháza szervezete szerint egyenlő szabadsággal gyakorolhassa: ez az 53/1791. törvénycikk valódi értelme.

A vegyes házassági ügy nem hitbeli, hanem csak szertartásbeli változást jelent: az egyház Szent Páltól fogva ugyanis helytelenítette a vegyes házasságokat, s a református egyház is ebben a szellemben tanít. Kovács Miklós itt Melotai István 1755. évi agendáját idézte, amely szerint vegyes házasságot csak akkor lehet tisztességesen megkötni, ha a másik fél megígéri a megtérést. Zoványi György 1733. évi 54. kánona is megtagadta a

⁶² Uo., 11. p.

⁶³ Uo., 12–14. p.

⁶⁴ Uo., 14–15. p.

⁶⁵ Uo., 15. p.

hierológiát a vegyes házasoktól és a hierológia nélküli házasságot ágyasságnak nevezte. Mivel tehát ugyanezen elvek a reformátusoknál is megvannak, a katolikusok nem vádolhatók hitújítással.⁶⁶

A lelkiismereti kényszer alkalmazásának vádjára a püspök azt felelte, hogy az ígéretet a katolikus féltől kéri, akit nem erőltetnek semmire: mi helyt döntése kitudódik, házassága elébe nem gördítenek akadályt.⁶⁷ Amint látjuk, a szóbeli ígéret fogalma bámulatos metamorfózison esett át. A valóban érvényben levő gyakorlatot nem tudtuk kitapintani. A kalocsai érsektől ugyanis a protestáns fél ígértételének ötleteként induló gyakorlat a körlevélben a házastársak magánakarata felőli érdeklődéssé változott, majd a vármegyei viták idején a katolikus fél döntésének megtudakolásává lett. Amíg nem bukkanunk rá korabeli forrásra, amely a tényleges gyakorlat módját rögzítené, nehezen tudnánk megmondani, hogyan is volt szokásban az erdélyi „reverzális”.

A püspök arra is felhívta a figyelmet, hogy a katolikus papnak is van lelkiismerete: az 1791. évi 57. tc. pedig – amennyiben passzív asszisztenciával is érvényes házasság köthető és törvényes gyerekeknek lehet életet adni – csak arra jó, hogy a papságot lelkiismerete elleni cselekvésre készítse.⁶⁸ Végül pedig visszautasította a placetummal kapcsolatos vádat: Magyarország és Erdély törvényeiben nincs nyoma ilyen rendelkezésnek, aki pedig úgy gondolja, hogy volna, az nem ismeri a törvényt, vagy rosszindulatú. Azok a cikkelyek ugyanis, amelyekkel a rendek a placetumot megalapozni akarták, a római kúriával folytatott perekre vonatkoznak és nem a placetumra. Ám amennyiben a rendek megtiltanák a pápával való kommunikációt, a katolikus egyház megszűnne önmaga lenni és új, szakadár egyház jönne létre, amit viszont tényleg tilt a rendek által felhozott, hitújításra vonatkozó approbatális cikkely.⁶⁹

Röviden összefoglalva, a püspök a katolikus egyház liturgikus kérdésekben való függetlensége, pápával való egysége és dogmatikája alkalmazásának joga mellett érvelve próbálta kivédeni az ellene felhozott vádakát. Ám ebben az esetben az a kormányzók sem adott igazat neki, amelynek tagja volt. Így nyilvánvalóvá vált, hogy politikai és nem felekezeti kérdéssről van szó, azonban az is, hogy az egyháznak egyre nehezebb lesz olyan dolgokban érvényesítenie akaratát, amelyek a polgári, szociális, közjog által szabályozott szférával való súrlódást is hordoznak magukban. Az egyház hatalma leáldozóban volt, s ez alapján kérdőjelezte meg addigi módszereinek alkalmazását.

A Gubernium ajánlása

A kormányzók, amelynek tagjai között a református és evangélikus főkonzisztórium elöljárói is ott ültek, nem osztották a püspök véleményét. A guberniumi felirat, miután összefoglalta a május végétől szeptemberig begyűlt vármegyei és széki panaszok tartalmát és jelezte, hogy mely panaszokat intézték közvetlenül Bécshez, melyeket közvetetten. A Gubernium által megszavazott irat az 1791. évi 57. törvénycikk világos sérelmét látta az

⁶⁶ Uo., 18. p.

⁶⁷ Uo., 19. p.

⁶⁸ Uo., 20. p.

⁶⁹ Uo., 21. p.

áldások megtagadásában, és megnevezte azokat a további törvényeket, amelyeket sértett a vegyes házassági rendelkezés. A kormánysszék ugyan nem kért konkrét intézkedéseket a császártól, azonban a társadalmi stabilitás felfordulása miatti aggodalmának hangot adva a következő zárónyilatkozatot fogalmazta meg: „A királyi kormánysszék törvényes kötelességének tartja, a Küiküllő és Alsó Fehér vármegye, valamint Aranyosszék rendjeinek reprezentációit az erdélyi püspök felvilágosító nyilatkozatával Ő Szent Felségének azzal a legalázatosabb kéréssel benyújtani, hogy az ő atyai és legfőbb gondoskodásáért és aggodásáért, amellyel a haza törvényeinek megtartása és a közboldogság előmozdítása iránt viseltetik, a korábbi harmónia és egyetértés helyreállítása és a haza fiai lelki nyugalmának visszaadása céljából a megfelelő helyen kegyelmesen rendelkezni méltóztassék.”⁷⁰

Következtetések

Az események menetéből világosan látszik, hogy Kovács Miklós püspök józanul mérte fel az erdélyi helyzetet, amikor püspöktársai nyomására is csak nagy sokára akarta bevezetni a reverzálisokat. A vármegyei tiltakozás, a papság kereset alá vonásának réme és meghurcoltatása elegendő ok volt a püspök számára, hogy féljen. Amiben talán – jól informált optimistaként, ami a pesszimista meghatározása – kellemesen kellett csalódnia, hogy a vármegyei és az országos rendek is óvakodtak a nota infidelitatis-szal járó legsúlyosabb büntetés alkalmazásától, holott ez volt a jelek szerint mind az ő, mind a konzisztórium reverzálisokat elutasító tagjainak legnagyobb félelme.

Ami a vegyes házasságokat illeti, méltán kerültek a harc keresztútjába: a legbonyolultabb, dogmatikai inkompatibilitásokat leginkább kidomborító, személyes vallásos hitet és magánéletet legmélyebben érintő komplex kérdéssort vetettek fel, amely végső soron az akkori jogszabályok korlátait feszegette. Az ezzel kapcsolatos vármegyei tiltakozás-sorozat pedig megelőlegezte az 1842. évi országgyűlési tárgyalások alaphangját, és az egyház elszigetelődését is. Persze, arra senki sem számított ekkor még, hogy az ügy – szemben Magyarországgal – nem bonyolódni, hanem csillapodni fog, és végül kimerül egy sérelmi feliratban, továbbá mindenféle – egyébként sokszor radikális – törvényjavaslat merev elutasításában.

Ezzel párhuzamosan Erdélyben ugyanúgy, ahogyan Európa-szerte a katolikusokban a Rómához tartozás egyre inkább tudatosult és a katolikus egyházi identitás kulcsmozzanatává vált. Mindez előremutatott a nemzeti állam és a katolikus egyház közötti átfogó konfliktus felé, amely csakis az egyház profán politikai szférában való befolyásának drasztikus csökkenését hozhatta magával, egyszersmind a konzervatív erők melletti elköteleződését is.

⁷⁰ Vö. *Copia Relationis Gublis – in objecto mixtorum Matrimoniorum de dato 18a Octobris 841. sub Nro Gubli 10419 841 Suae Matti Smae praestita.* – GYFL. PI. 999/1841. I.1/a. 355. dob. 7-8. p.

